

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT MOLİYASINI BOSHQARISH MEXANIZMI

Qodirov Hasan Do‘stqobilovich -

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Moliya va turizm kafedrasida o‘qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0007-6129-5446>

finance7uz@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston Respublikasining davlat moliyasini boshqarish mexanizmining o‘zaro bog‘liq elementlari va ularning rivojlanish dinamikasi tahlil qilingan. Davlat moliyasini boshqarishning samaradorligi, fuqarolarga ko‘rsatiladigan davlat xizmatlarining sifatini oshirish, shuningdek, davlat budjeti va xazina tizimlarining samarali ishlashini ta‘minlash bilan bog‘liq masalalar muhim ahamiyatga ega. Moliya siyosati, budjetlashtirish, soliq tizimi, korrupsiyaga qarshi kurashish, axborot texnologiyalari, davlat xaridlari, monitoring va audit mexanizmlari davlat moliyasini boshqarishning asosiy yo‘nalishlaridir. Maqolada ularning har birini tahlil qilish orqali O‘zbekistondagi davlat moliyasini boshqarish mexanizmlarini yanada takomillashtirishga bo‘lgan ehtiyoj va yo‘nalishlar ko‘rsatiladi.

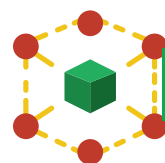
Kalit so‘zlar: Davlat moliyasi, budjetlashtirish, soliq siyosati, korrupsiyaga qarshi kurashish, axborot texnologiyalari, xazina, davlat xaridlari, monitoring, audit, moliyaviy shaffoflik.

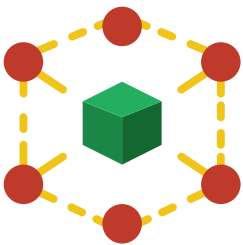
KIRISH

O‘zbekiston Respublikasining davlat moliyasini boshqarish mexanizmi, mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashda va ijtimoiy adolatni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Davlat moliyasini boshqarish jarayoni, soliq tizimi, budjetlashtirish, xazina ishlari va davlat xaridlari kabi bir qator mexanizmlardan iborat bo‘lib, ularning to‘g‘ri ishlashi iqtisodiy o‘shishning muhim omillaridir. Bu mexanizmlar fuqarolarga ta‘lim, tibbiyot, ijtimoiy xizmatlar va boshqa davlat xizmatlarini taqdim etishda muhim rol o‘ynaydi.

Davlat moliyasini boshqarish mexanizmining samaradorligi O‘zbekistondagi moliya siyosatining shakllanishida, soliq tizimidagi islohotlarda, budjetlarning samarali taqsimlanishida va davlat organlarining moliyaviy hisobotlarining shaffofligida ko‘rinadi. Moliya siyosati, soliq siyosatini shakllantirish, davlat budjeti, davlat xaridlarining shaffofligi va korrupsiyaga qarshi kurashish davlat moliyasining asosiy yo‘nalishlaridan biridir.

O‘zbekistonda davlat moliyasini boshqarish mexanizmlarini yaxshilash uchun bir qator islohotlar amalga oshirilgan. Bu islohotlar, ayniqsa, soliq tizimidagi islohotlar, budjetlashtirish jarayonini aniqlashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va davlat organlarining ish faoliyatiga mustaqil monitoring va audit mexanizmlarini ishlab chiqishga qaratilgan. Shuningdek, moliya

sohasidagi shaffoflikni ta'minlash, davlat xaridlarini ko'rsatish va budjetni samarali taqsimlash kabi muhim vazifalar ham muhokama qilinadi.

Davlat moliyasini boshqarish mexanizmining rivojlanishi, soliq tizimining yaxshilanishi, byurokратиyani kamaytirish va korrupsiyaga qarshi kurashish jarayonlarini tezlashtirish O'zbekistonning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. Bu maqolada davlat moliyasini boshqarishning samarali mexanizmlarini yaratish, moliya boshqaruvini shaffoflashtirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashning muhimligini ko'rsatish maqsad qilingan.

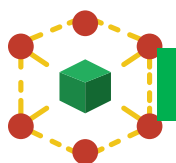
ADABIYOTLAR TAHLILI

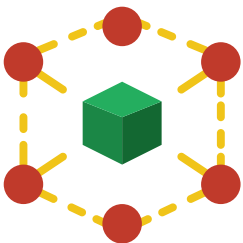
Moliyaviy boshqaruvning konseptual asoslari, iqtisodiy mazmuni va asosiy tamoyillari bir qator xorijiy iqtisodchilar tomonidan o'rganilgan. Xususan, J.B.Williams, H.M.Markowitz, W.F.Sharpe, F.Modigliani, M.Miller, E.Altman, F.Nayt, J.K.Van Xorn, J.M.Vaxovich, S.Ross, Yu.Brigxem, A.Damodaran, L.Gapenski singari olimlarning ilmiy tadqiqotlarini qayd etish mumkin. Ular olib borgan ilmiy tadqiqotlar va ishlab chiqqan modellar moliyaviy menejmentni mustaqil ilmiy yo'nalish, fundamental fan sifatida shakllantirishga xizmat qilgan. Olimlar moliyaviy menejmentning fundamental ilmiy asoslarini, tashkilotning vazifalari va mexanizmini, moliyaviy qarorlarni qabul qilishda qo'llaniluvchi ekonometrik vositalarning ilmiy ahamiyatini izohlab berganlar.

Moliyaviy menejmentning iqtisodiy-nazariy mazmuni, rivojlanish bosqichlari, korxonalarda moliyaviy boshqaruv tizimini tashkil etishning ilmiy-metodik asoslari MDH mamlakatlari olimlari S.B.Pryanichnikov, I.A.Blank, I.Ya.Lukasevich, I.V.Sergeev, G.B.Polyak, S.V.Galitskaya, S.E.Kovan, V.V.Kovalev, V.V.Bikovskiy, N.V.Martinova, T.V.Teplova va boshqalarning ilmiy ishlarida ifodalangan. Tadqiqot ishlarida olimlar moliyaviy menejmentning nazariy asoslari, milliy aksiyadorlik jamiyatlarini tashkil etish xususiyatlari, moliyaviy boshqaruv tizimini rivojlantirishda davlatning ishtiroki, kichik va o'rta biznes korxonalarining xalqaro kapital bozorida moliyaviy resurslarni jalb qilish qobiliyati va MDH mamlakatlarida moliya bozorining rivojlanish darajasi bilan belgilanishini yoritib berganlar.

O.Olimjonov, O.K.Iminov, T.S.Malikov, B.E.Toshmurodova, M.B.Hamidulin, R.X.Karlibayeva, A.U.Burxanov, S.E.Elmirzayev, X.X.Xudoyqulov, R.R.Abduraupov, N.A.Sherkuziyeva, N.R.Tursunova, A.A.Shomirov singari mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlarida kichik va o'rta biznes korxonalarida moliyaviy boshqaruvning iqtisodiy mohiyati va moliyaviy boshqaruv mexanizmining alohida elementlari o'rganilgan.

O.Olimjonov, T.S.Malikov, O.K.Iminov tomonidan chop etilgan ilmiy ishlarda moliyaviy menejmentning iqtisodiy mohiyati, maqsadi va vazifalari yoritib berilgan. M.B.Xamidulin o'z ilmiy tadqiqotida korporativ boshqaruv va korporativ menejmentning moliyaviy mexanizmini tadqiq qilgan. R.X.Karlibaeva birinchilardan bo'lib kichik va o'rta biznes korxonalarida moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish masalasini o'z dissertatsiyasining alohida mavzusi sifatida

o'rgangan, kichik va o'rta biznes korxonalarida moliyaviy boshqaruvni tashkil etishning ilmiyuslubiy asoslari, aktivlar samaradorligini oshirish va kapital tarkibini optimallashtirish orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, shuningdek, moliyaviy rejalashtirish tizimini takomillashtirish singari muhim element va funksiyalar tadqiq etilgan. N.R.Tursunova aksiyadorlik jamiyatlarining moliyaviy ta'minotini mustahkamlash va korporativ moliyani boshqarishning ahamiyatini o'rgangan, A.A.Shomirov esa korxonaning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish yo'nalishlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan. X.X.Xudoyqulov tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar kichik va o'rta biznes korxonalarida moliyaviy boshqaruv mexanizmini tashkil etishning asosiy masalalaridan biri bo'lgan kapital qiymatini baholash, uning metodologiyasini takomillashtirishga bag'ishlangan.

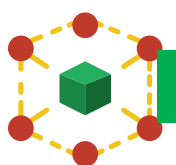
ASOSIY QISM

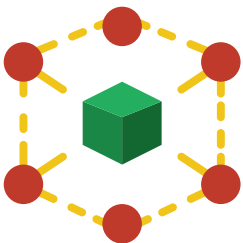
Davlat moliyasi - davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishdagi muhim instrumentlardan biri bo'lib, fuqarolar va turli yo'nalishlardagi davlat xizmatlari uchun zaruriy moliyaviy manbalarni taqdim etuvchi tizimdir. Davlat moliyasining to'g'ri boshqarilishi, davlatning iqtisodiy barqarorligini saqlash, ijtimoiy adolatni ta'minlash, davlat xizmatlarining sifatini oshirishga asos bo'ladi. Davlat moliyasi asosan soliqlar, davlat budjeti, xazina ishlari va davlat qarzi kabi elementlarni o'z ichiga oladi. Bu maqolada davlat moliyasini boshqarishning tushunchasi, kelib chiqishi, uning ahamiyati va O'zbekistondagi davlat moliyasini boshqarish mexanizmining asoslari tahlil qilinadi.

Davlat moliyasi davlatning moliyaviy manbalarini, ulardan samarali foydalanish usullarini va ularni boshqarishning mexanizmlarini o'rganadi. Davlat moliyasining kelib chiqishi va taraqqiyoti tarixiy jarayonlarning yangilanishiga, iqtisodiy tizimlarning erkinlashishiga va davlatning ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va siyosiy rivojlanishidagi o'rniga bog'liq bo'lgan. Davlat moliyasining rivojlanishining ilk bosqichlari davlatning iqtisodiy va ijtimoiy sohaga ta'siri orqali o'tgan. Avvalombor, davlat moliyasining tashkil topishi soliq tizimining shakllanishi, davlat xazinasining yuzaga kelishi va budjetni shakllantirishga asoslangan. Davlat moliyasining ilk shakllari davlatning boshqaruvi va iqtisodiy manfaatlariga asoslangan bo'lib, ular davlatning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan.

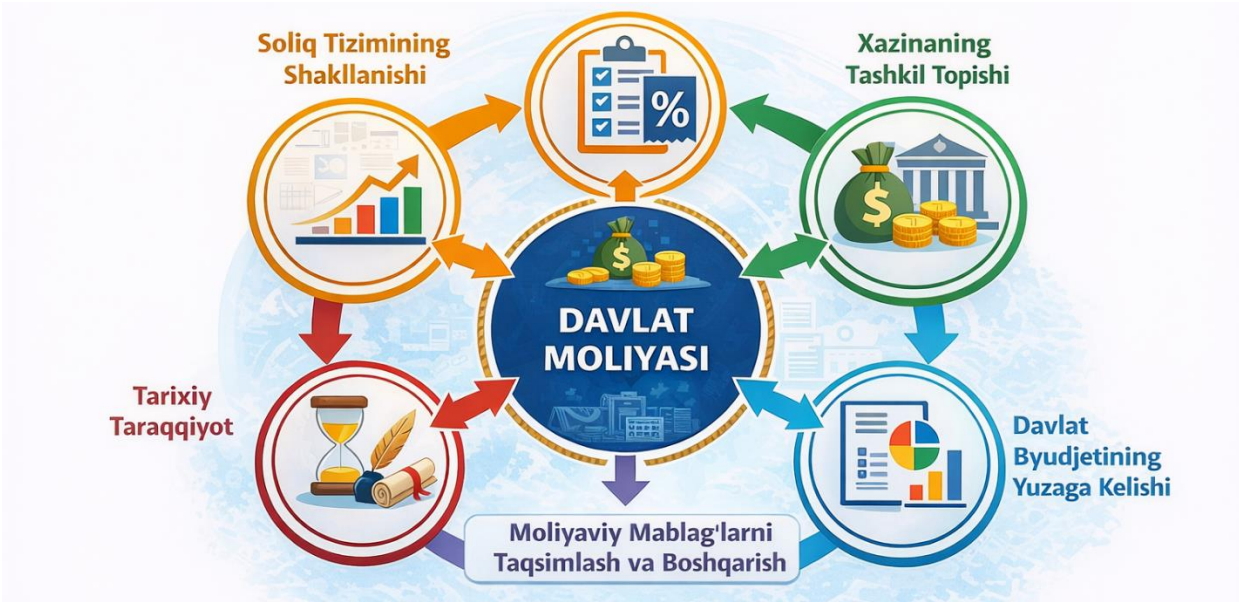
Davlat moliyasining konseptual rivojlanishi XX asrda bosqichma-bosqich amalga oshirilgan islohotlar, soliqlar va davlat budjetiga oid tahlillar bilan bog'liq. Bu davrda, iqtisodiy yangilanishlar davlatning moliyaviy tizimini yangilashga, milliy iqtisodiyotni samarali boshqarishga yordam berdi. Shuningdek, davlat moliyasini boshqarish konsepsiyasi samaradorlik, shaffoflik va ishonch asosida ishlab chiqilgan.

Davlat moliyasini boshqarish mexanizmi davlatning moliyaviy manbalarini taqsimlash, samarali sarflash va ulardan foydalanishni tartibga solishga qaratilgan bir qator mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Ushbu mexanizmlar davlat budjeti, soliq tizimi, xazina ishlari va davlat qarziga asoslangan. Davlat moliyasini boshqarishning maqsadi fuqarolarga samarali xizmatlar ko'rsatish,

davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va ijtimoiy adolatni ta'minlashdan iborat. Budjetlarning samarali taqsimlanishi, moliya manbalarining aniq taqsimoti, ularni samarali boshqarish natijasida iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlikka erishish mumkin.

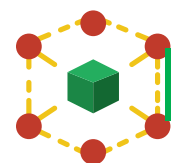
1-rasm. Davlat moliyasining kelib chiqilish

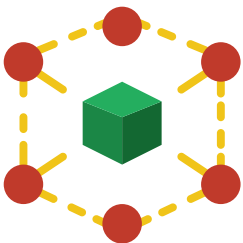
Davlat moliyasini boshqarishdagi samaradorlik natijasida davlat budjeti shakllantirilib, sarflanish va budjet kesimi orqali turli ijtimoiy loyihalar va investitsiyalarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi. Budjetlashtirish jarayonining aniqligi davlat moliyasini boshqarishning shaffofligini ta'minlaydi, bu esa korrupsiyaning oldini olishga yordam beradi.

Davlat moliyasini boshqarishda dunyodagi tajribalar turlicha. Tayopik mamlakatlarda davlat moliyasini boshqarishda aniq tizimlar, monitoring va nazorat mexanizmlari keng qo'llaniladi. Masalan, Yaponiya, Germaniya va Qo'shma Shtatlarda davlat moliyasini boshqarishda iqtisodiy tahlil va prognozlashtirishning aniq usullari ishlab chiqilgan. Bu tizimlar davlatning moliyaviy manbalarini to'g'ri taqsimlash, davlat xaridlarining shaffofligini ta'minlash va moliya auditini samarali olib borishga yo'naltirilgan.

Bunga qo'shimcha, dunyodagi ko'pgina mamlakatlar axborot texnologiyalarining joriy etilishi orqali davlat moliyasini boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirishga harakat qilishmoqda. Masalan, Yevroittifoq mamlakatlarida raqamli davlat moliyasini boshqarish tizimlari orqali soliq to'lovchilari va budjet mablag'lari haqidagi ma'lumotlar birlashtirilgan va to'g'ridan-to'g'ri monitoring qilinadi. Bu usullar, o'z navbatida, moliya bo'limlarining samarali ishlashini ta'minlaydi.

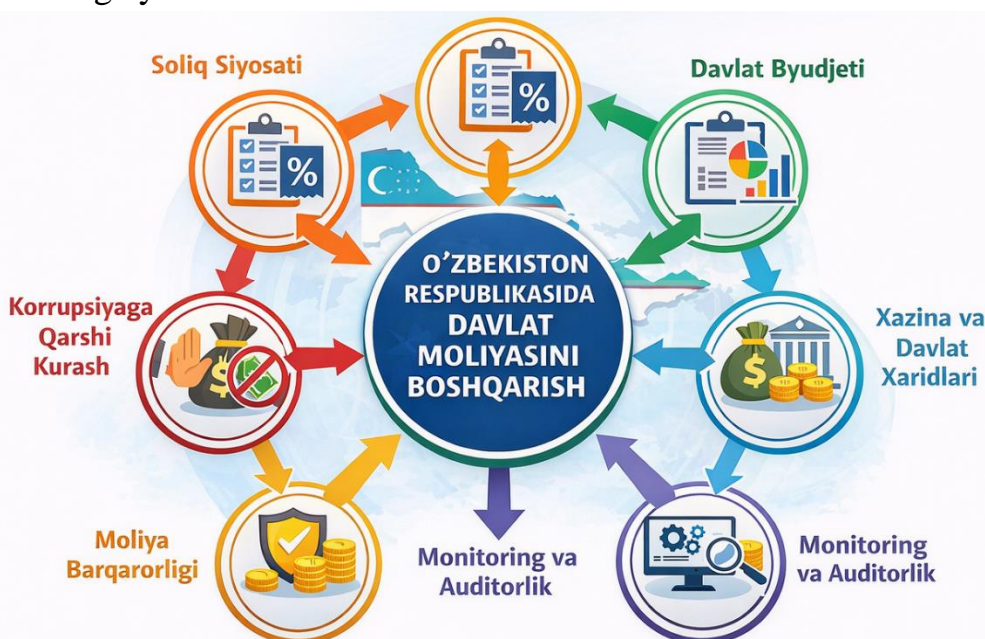
O'zbekistonda davlat moliyasini boshqarish mexanizmi yangi bosqichga ko'tarilgan. Moliya siyosati va soliq tizimini isloh qilish orqali davlat moliyasini samarali boshqarishga erishish maqsad qilingan. O'zbekistondagi islohotlar soliq yuklamasini optimallashtirish, soliq nazoratini qo'llab-quvvatlash va budjetni taqsimlashga qaratilgan. Davlat moliyasini boshqarishda asosiy e'tibor davlat budjetining taqsimoti va xarajatlarini samarali boshqarishga qaratilgan.

Shu bilan birga, davlat moliyasini boshqarishning yana bir muhim yoʻnalishi - bu korrupsiyaga qarshi kurashish. Oʻzbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmining kuchaytirilishi davlat moliyasining shaffofligi va hisobdorligini oshirishga yordam bermoqda. Davlat organlarining moliyaviy hisobotlari mustaqil auditorlar tomonidan tekshirilishi va monitoring qilinishi korrupsiyaga qarshi kurashishning samarali usullaridan biriga aylanmoqda.

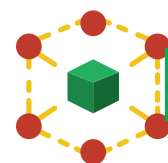
Axborot texnologiyalari ham Oʻzbekistondagi davlat moliyasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Raqamli davlat moliyasini boshqarish tizimi orqali moliyaviy maʼlumotlarni tez va aniq shaklda yigʻish, davlat moliyasini boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirish imkonini beradi. Bu, oʻz navbatida, budget sarflari va foyda olish jarayonlarini yanada shffoflashtirishga yordam beradi.

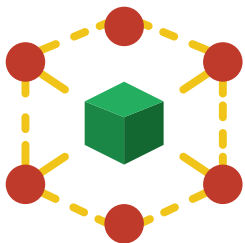

2-rasm. Oʻzbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish mexanizmi

Davlat moliyasini boshqarish mexanizmlarining samaradorligini oshirish uchun Oʻzbekistondagi barcha davlat organlarining ish faoliyatida axborot tizimlarini joriy etish muhim. Bu nafaqat moliyaviy hisobotlar bilan ishlashni osonlashtiradi, balki budgetning samarali taqsimlanishini taʼminlaydi. Moliya boshqaruvida shffoflik, budgetning aniq taqsimoti va soliq tizimining samaradorligi mamlakatdagi iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni taʼminlashga qaratilgan kerakli qadamlardan hisoblanadi.

Davlat moliyasini boshqarish mexanizmining samaradorligi Oʻzbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini taʼminlashda muhim oʻrin tutadi. Davlat moliyasini boshqarish mexanizmlarini rivojlantirish, soliq tizimini modernizatsiyalash va korrupsiyaga qarshi kurashish choralarini mustahkamlash davlatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy barqarorligini saqlashga yordam

beradi. Axborot texnologiyalarining joriy etilishi, raqamli moliya boshqaruvi va budjetning samarali taqsimlanishi davlat moliyasini boshqarish mexanizmlarining samaradorligini oshirishning muhim omillaridir.

XULOSA

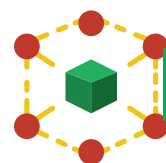
O‘zbekistonda davlat moliyasini boshqarish mexanizmining rivojlanishi mamlakatning moliyaviy barqarorligi va ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilgan muhim qadam hisoblanadi. Budjetlashtirish jarayonining aniqligi, soliq tizimining samaradorligi, korrupsiyaga qarshi kurashish va davlat xaridlarining shaffofligi davlat moliyasini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

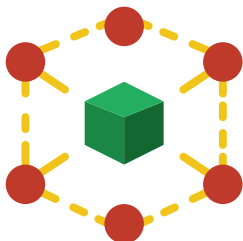
Raqamli texnologiyalarni joriy etish, moliyaviy axborotlarning shaffofligini ta’minlash va mustaqil monitoringni ta’minlash davlat moliyasining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Davlat organlarining moliyaviy hisobotlari ustidan mustaqil auditning amalga oshirilishi, budjetning samarali taqsimlanishi va fuqarolarning davlat moliyasini boshqarish jarayonidagi ishtirokini ta’minlash korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy mexanizmi bo‘ladi.

Davlat moliyasini boshqarish mexanizmini takomillashtirish orqali O‘zbekistonda iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash, ijtimoiy xizmatlarning sifatini oshirish va davlatning moliyaviy barqarorligini saqlash mumkin bo‘ladi. Bu jarayonda axborot texnologiyalari va raqamli tizimlarning ahamiyati kuchayib, davlat organlarining ish faoliyatiga shaffoflik va hisobdorlikni ta’minlash muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Moliyaviy boshqaruv /Mualliflar jamoasi R.R.Hasanov, N.H.Haydarov, T.S.Malikov va boshq. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2009 – 433 bet.
2. Olimjonov O.O., Malikov T.S. Moliyaviy menejment. – T.: «Akademiya» nashriyoti 1999 y – 193 b.
3. Xamidulin M.B. Razvitie finansovogo mexanizma korporativnogo upravleniya: avtoreferat diss...d.e.n. – Tashkent, 2008. – s.12.
4. Toshmurodova B.E., Elmirezayev S.E., Tursunova N.R. Moliyaviy menejment. Darslik – T.: Iqtisod-moliya, 2017. - 336 b.
5. Burxanov A.U. Korxonalar moliyaviy barqarorligi: nazariya va amaliyot. Monografiya. – T.: «Innovatsion rivojlanish» nashriyot-matbaa uyi, 2019. - 160 b.
6. Karlibayeva R.X. Aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy menejment tizimini samarali tashkil etish yo‘llari: diss. avtoreferati. i.f.d. – Toshkent, 2018. – 14 b.
7. Xudoyqulov X.X. Aksiyadorlik jamiyatlarining kapital qiymatini baholashning metodologik asoslarini takomillashtirish: DSc – Toshkent, 2021. – 17 b.
8. Abduraupov R.R. O‘zbekistonda xorijiy investitsiyali korxonalar iqtisodiy salohiyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish: diss. avtoreferati. i.f.d. – Toshkent, 2016. – 23 b.

9. Sherkuziyeva N.A. Aksiyadorlik jamiyatlarida dividend siyosatini optimallashtirish orqali investitsion jozibadorlikni oshirish: diss. avtoreferati. PhD. – Toshkent, 2021. – 18 b.
10. Tursunova N.R. Korporativ moliyani boshqarishda moliyaviy ta'minotni samarali tashkil etish yo'llari: diss. avtoreferati. PhD. – Toshkent, 2019. – 15 b.
11. Shomirov A.A. Aksiyadorlik jamiyatlar moliyaviy resurslarini boshqarish samaradorligini oshirish yo'llari: diss. avtoreferati. PhD. – Toshkent, 2019. – 21 b.

